

Л.Г. Котнюк,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕМИ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто різні аспекти тематичного компонента висловлювання, а також проаналізовано повністю рематичні структури англійської мови, тобто комунікативно нерозчленовані речення з "нульової темою".

Проблеми "динамічного синтаксису", тобто системи актуального членування, функціональної перспективи висловлювання перебувають у центрі уваги лінгвістів різних країн. Завданням статті є проаналізувати підходи до дослідження тематичної складової висловлювань на сучасному етапі розвитку лінгвістики, а також розглянути повністю рематичні структури англійської мови, для яких характерна "нульова тема".

Членування вираженої в реченні думки на предмет думки-мовлення та предикат думки-мовлення відзначалося ще представниками логічного (Ф.І. Буслаєв) та психологічного (Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов) напрямків мовознавства. Засновником теорії актуального членування речення вважають А. Вейля, ідеї котрого були розвинуті представником Празької лінгвістичної школи В. Матезіусом, який і запропонував "актуальне членування" [1: 23].

Актуальне членування речення ділить його на дві частини в залежності від комунікативної задачі, тобто прагнення мовця виділити той аспект змісту, який є істотним у певному контексті чи мовленнєвій ситуації. Виділяють два основних елементи актуального членування речення:

тему – вихідну частину (основу) повідомлення (те, що є в певній ситуації відомим, чи, принаймні, може легко бути зрозумілим, і те, з чого виходить мовець);

рему (те, що мовець повідомляє про предмет висловлювання).

Актуальність дослідження смислового членування речення визначається зростаючим інтересом до семантичного аспекту речення. Сучасна лінгвістична література представляє широкий спектр проблем, пов'язаних із комунікативною темою висловлювання.

Вивчаються мовленнєві засоби, які сигналізують про тема-рематичну організацію речення: порядок слів, синтаксичні конструкції, лексичні засоби, інтонація [2: 257].

Досліджуються відношення між парами корелюючих понять, що використовуються для опису комунікативної організації речень: "тема/рема", "топік/коментар (фокус)", "дане/нове", "означене/неозначене", "відоме/невідоме". Поняття "топіка/коментаря (фокуса)" дублюють традиційні поняття "теми/реми" [3: 282]. Аналогічно "відоме/невідоме", які є альтернативними назвами для "даного/нового".

Питання, чи поняття "тема/рема" і "дане/нове" позначають різні комунікативні центри речення, чи є назвами однієї комунікативної осі, немає однозначної відповіді і викликає суперечки серед дослідників, що свідчить про недостатнє вивчення цієї проблеми.

Варто зазначити, що "дане/нове" знаходяться у складних відношеннях із темою і ремою. Тема часто позначає "дане", а рема – "нове", проте такий збіг не обов'язковий. Елементи нового можуть уходити до складу теми, а елементи даного бути частиною реми [4: 193].

Зазвичай вважається, що "дане" – це те знання, яке, за припущенням мовця, знаходиться у свідомості адресата (слухача, читача) в момент мовлення. "Новим" вважається те знання, котре вводиться у свідомість слухача/читача повідомлення [5]. На відміну від теми, яка є предметом повідомлення мовця, "дане" – це те, що слухач знає.

Отже, "тема/рема" орієнтуються на мовця, а "дане/нове" – на слухача.

Вивчення структури теми показало, що вона може бути як простою (simple theme), так і багатокомпонентною (multiple theme), до складу якої входять декілька частин [6]:

а) текстовий компонент, тобто такий компонент, що функціонує як засіб зв'язності цього речення з іншими (англ. textual component of theme);

б) міжособистісний компонент (англ. interpersonal component of theme), який може виражатися, наприклад, виразами, що використовуються при звертанні до людей, або модальними елементами, які показують ставлення мовця до змісту повідомлення;

в) емпіричний компонент (англ. experiential, topical component of theme), який відображає чуттєве сприйняття та досвід мовця. Наприклад:

Secondly, unfortunately, he lost.

У наведеному прикладі можна виділити дві комунікативні частини:

- тему, яка складається з текстового компонента *secondly*, міжособистісного компонента *unfortunately* та емпіричного компоненту *he*;

- рему *lost*.

В основі розподілу теми на марковану 'marked theme' та немарковану 'unmarked theme' лежить ідея Майкла Хеллідея про розташування теми на початку англійського речення [7: 43]. Тема є немаркованою, коли вона співпадає із групою підмета, для якого теж типовою в англійському реченні є початкова позиція:

(Theme) *Walter (Rheme) put back the receiver* [8: 218].

Саме група підмета часто є комунікативною темою висловлювання. Такий збіг не випадковий, адже функціональне призначення форм мови – забезпечення формування і передачі думки людини [2: 256].

Тема стає маркованою, якщо, займаючи початкову позицію в реченні, вона не збігається із групою підмета, а виражається такою синтаксичною структурою, яка, зазвичай, не починає речення в англійській мові. Наприклад:

(Theme) *Beside it (Rheme) was Mr. Curry, straw hat tipped a little to one side, cane beneath his arm, buttonhole in place* [8: 253].

Не всі речення складаються із двох комунікативних полюсів: теми і реми. Деякі речення можуть бути повністю тематичними, або повністю рематичними. Їх можна назвати комунікативно нерозчленованими. Речення, які є повністю рематичними, мають "нульову тему": в них відсутня вихідна частина повідомлення [4: 195].

Речення з нульовою темою можуть мати різну структуру в англійській мові. Це, насамперед, односкладні речення, які не мають ні підмета, ні присудка. Вони складаються з одного головного члена і для вияву свого змісту не потребують поповнення другим головним членом. Структурно найпростішими є односкладні номінативні речення, що складаються з одного іменника (*Winter*), або дієслівні, виражені одним герундієм чи інфінітивом (*Reading*). Проте в більшості випадків англійські односкладні речення є поширеними:

1. *That first match* [8: 200].

2. *Waking that first morning* [8: 183].

До складу таких речень уходять, крім головних (іменник *match* – приклад 1; герундій *Waking* – приклад 2), другорядні члени речення, які безпосередньо чи опосередковано залежать від головного.

До комунікативно нерозчленованих належать також двоскладні речення з формальним підметом, який може бути "безособовим *it*" (*the impersonal it, the empty it, the dummy it*), що не має ніякого значення, коли говорять про явища природи, час, віддаль та загальний стан речей [9: 67]:

It was still early only six o'clock [8: 184].

Формальний підмет може також бути виражений увідним 'it/there' (*introductory it/there*). Так само як і безособове 'it', увідні 'it/there' використовуються, щоб заповнити початкове місце підмета в реченні. Але, на відміну від безособового 'it', увідні 'it/there' використовуються у структурах, де повнозначний підмет (*the notional subject, the actual subject*) уживається після присудка:

1) *There was a light approaching quickly* [8: 77].

2) *It would be nice to hear him laugh at Walter's fancies* [8: 214].

У наведених прикладах формальні підмети виражені увідним 'there' (1) та увідним 'it' (2). Вони вводять повнозначні підмети, виражені іменником '*light*' (1) та інфінітивним сполученням *to hear him laugh at Walter's fancies* (2). У таких реченнях присудок і повнозначний підмет, ужитий після нього, становлять тісну семантичну єдність, яка утворює рематичну частину висловлювання.

Отже, нульова тема притаманна семантичній структурі речень, у яких формальний підмет стоїть на початку. Якщо ж формальний підмет не займає початкової позиції, комунікативна структура такого речення складається із двох комунікативних полюсів – теми і реми. Наприклад:

Walter Streeter had been strangled.

(Theme) *Of his assailant (Rheme) there was no trace* [8: 222].

Друге речення у цьому прикладі має формальний підмет *there*, який уводить повнозначний підмет, виражений іменником *trace*. Проте на початку речення стоїть не увідне '*there*', йому передують означення до іменника *trace*, виражене прийменниковим словосполученням. Нехарактерна для такого означення початкова позиція обумовлена контекстом і веде до тематизації цього словосполучення.

Зауважимо, що не існує одноставної думки щодо особливостей функціонування повністю рематичних речень у тексті. Деякі лінгвісти вважають, що всі комунікативно нерозчленовані речення з нульовою темою не залежать від контексту: до їх складу входять слова неназвані в попередньому контексті [4: 196]. Наприклад:

It was February. It was a cold evening. As far as she could see the beach and the sea and the sky were all grey, merging into one another in the distance. On the day of her mother's funeral it had been blowing a gale, with sleet, she had looked round at all their lifeless, pinched faces under the black hats and thought, this is right, this is fitting, that we should all of us seem bowed and old and disconsolate. Her mother had a right to a proper grief, a proper mourning [8: 224].

Речення *It was February. It was a cold evening.* є повністю рематичними: вони передають нове повідомлення і не залежать від попереднього контексту, оскільки починають нове синтаксичне ціле тексту.

Проте, з іншого боку, серед повністю рематичних речень можна бачити неповні речення (*incomplete, elliptical sentences*), які повністю залежать від попереднього контексту. Такі структури часто вживаються в діалогічному мовленні, яке характеризується спонтанністю, швидкістю та безпосередністю процесу відображення явищ та ситуацій об'єктивного світу. Одиницею діалогу є діалогічна єдність, що складається із двох реплік. Перша репліка (ініціативна) може мати форму питання, а друга (реактивна) – бути

відповіддю на це питання. Характерними мовними особливостями діалогічного мовлення є вживання неповних речень у репліках діалогічних єдностей.

Неповні речення – це паралельні форми вираження змісту повних речень. Неназвані члени неповного речення стають зрозумілими з попереднього питання. Наприклад:

'What's the blazer for?'

'Rowing' [8: 40].

Речення *'Rowing'* є простим, двоскладним, неповним. У ньому пропущені підмет та присудок. Реконструкція його повного варіанта можлива з огляду на попереднє питання: *'Rowing'*. = *'It is for rowing'*. Отже, речення *'Rowing'* є повністю рематичним.

Тему висловлювання можна ототожити зі змістом питання, а рему – з тією частиною інформації, яка є безпосередньою відповіддю на поставлене питання [10: 215].

Дослідження різних аспектів актуального членування речення сприяє розумінню комунікативної організації речення і тексту, а також розкриває тематичний розвиток тексту. Перспективним є дослідження особливостей розвитку тематичного компонента інформації текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевакова В.Е. Актуальное членение. // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 23.
2. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – Москва: Высшая школа, 1981. – 285 с.
3. Broughton G. Penguin English Grammar A-Z for Advanced Students/ - London: Penguin Books, 1990. – 320 p.
4. Русская грамматика. В 2-х томах. / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 2. – Москва: Наука, 1982. – 709с.
5. Апресян В.Д. Типы коммуникативной информации для толкового словаря. // www.teneta.ru/rus/aa/apresjan-tipy-communik...
6. Khorrae A.R. Review: Linguistic Theories: Bloor&Bloor. The functional Analysis of English, 2nd ed. A Hallidayan Approach, 2004 – listserv.linguistis.org/cgi-bin/wa?A2=ind0507c&L=linguist&P=2751
7. The Handbook of Discourse Analysis / edited by Debora Schiffrin, Deborah Tannen, and Heidi Hamilton. – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2003. – 851 p.
8. The Thing He Loves. – Сборник рассказов. – М.: Рольф, 2001. – 352 с.
9. Chalker S. Current English Grammar. – London: Macmillan Publishers Ltd, 1989. – 295 p.
10. Балашова С.П., Бродович О.И., Бурлакова В.В. и др. Теоретическая грамматика английского языка / Учебное пособие. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1983. – 253 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Котнюк Л.Г. Особенности выражения коммуникативной темы высказываний в английском языке.

В статье рассматриваются различные аспекты тематического компонента высказывания, а также анализируются полностью рематические структуры английского языка, то есть коммуникативно нерасчлененные предложения с "нулевой темой".

Kotniuk L.H. The peculiarities of expressing the communicative theme in English utterances.

The paper deals with different aspects of the thematic component in utterances as well as analyses English rheme structures, i.e. communicatively indivisible sentences with "the zero theme".